НАЦИОНАЛНА ГИМНАЗИЯ ЗА ДРЕВНИ ЕЗИЦИ И КУЛТУРИ
"КОНСТАНТИН КИРИЛ ФИЛОСОФ"

ДИПЛОМНА РАБОТА
на тема:

ДОСТОВЕРНОСТТА НА ЕДИН ЛЕТОПИС И НА ЕДИН РОМАН

Дипломант:
Научен ръководител:
Даниела Кирилова
Митко Делев

София
2010

Увод

Хрониката на поп Методи Драгинов е публикувана от Стефан Захариев в "Географско-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза" във Виена, 1870 г. Единственото, което се знае е, че името на автора е някой си поп Методи Драгинов, а данните които знаем за него - че е от село Корава в Западните Родопи (днес село Драгиново, наречено на автора). Живял е през XVII в – вероятно до началото на XVIII в. Това е един от малкото сравнително подробни разкази за помохамеданчването на българите в България, превърнал се във важно доказателство за учените, които твърдят, че насилственото помохамеданчване в България не е само мистификация.

Върху основата на летописа е написан и невероятния роман на Антон Дончев "Време разделно", от който е предизвикан интереса ми към тази тема. От друга страна историците, които смятат, че приемането на исляма от значителен брой българи е процес, продължил два века и половина и се е реализирал доброволно, а не насилствено, оспорват достоверността на хрониката. Този дебат започнал още средата на XX в., но най-активен е през 80-те години по време на т.нар Възродителен процес, свързан с насилствената промяна на турските имена в български. Историците взели активно участие в него няма нужда да

бъдат споменавани в този увод, тъй като техните имена и трудове ще бъдат разгледани в следващите глави.

В развитието на спора и в изработването на едната или другата теза изследвачите много често прибягват в търсенето на аргументи до личността на Стефан Захариев и обстоятелствата, при които е намерил и публикувал Драгиновия летопис. Ето защо е логически необходимо предварително да се спрем върху тях.

Стефан Захариев пише следната бележка преди да цитира текста на Методий Драгинов: ”Преди 34-години старийт поп Илия ми даде един на кожа писан требник, разкъсан до половината, дето в краят се увардило следующето достопамятно забележване”.

Кой точно е този поп също не е сигурно. Предполага се, че е поп Илия от с. Каменица или свещеник от с. Батак - поп Илия Янков. За последното не можем да бъдем сигурни, защото Захариев умира през 1871г., а след смъртта му изчезва и оригинала на “Летописния разказ на поп Методи Драгинов”.

Стефан Захариев (ок. 1810-1871) е роден в Пазарджик и е виден възрожденец, който издирва средновековни антики и ръкописи. Той е изнамерил различни архитектурни паметници - плочи, кратки бележки, повече от които публикувани именно в “Географо-историко-статистическо описание на Татар - Пазарджишката кааза”. Около 1840 г. работи като османски финансов служител, а по-късно и като заместник на пловдивския митрополит в Пазарджик. Участва в църковно - училищното

настоятелство и взема активно участие в прогонването на гръцките архиереи. Характерно за него е, че променя много често оригиналния текст като го прави по-близък до тогавашния език. Това за съжаление автоматично при липсата на оригиналния документ поставя под въпрос автентичността му.

Такъв пример е цитиран надпис, публикуван само една страница преди разказът на поп Методи Драгинов, намерен сред останките на църква в областта Цепина. Ясно личи модернизацията на езика, която Стефан Захариев използва почти във всички свои публикации. Това е и основния довод на историците, които оспорват достоверността на летописната бележка.

В тази работа ще бъдат разгледанни именно аргументите на различните историци относно достоверността на “Летописната хроника на поп Методи Драгинов”- един от малкото домашни извори от XVII в. даващ ни сведения относно помохамеданчването на българите в Родопите, затова и толкова ценен. В първа глава ще бъдат разгледани мненията против достоверността на хрониката. Във втора – мненията , че хрониката е истинска, а в трета глава ще се разгледат основно романът и филмът “Време разделно” , защото те популизират сред неисторическите среди този уникален домашен извор.

Глава I

“Против достоверността на хрониката”

Хрониката на поп Методи Драгинов е един от малкото запазени домашни извори от периода XV-XVII в. , които дават сведения за насилствена помохамеданчване на българите и по конкретно на седемте чепински села (Дорково, Костандово, Корова, Каменица, Лъждене, Баня и Ракитово). Естествено от този период са запазени множество османотурски документи, основно джизие регистри, както и някои западноевропейски, но логично тяхната гледна точка е различна. Именно затова този летопис е толкова важен.

Той добива национална известност с публикуването на романа на Антон Дончев "Време разделно" през 1964 г. Тогава започва да се дава и гласност на въпроса имало ли е въобще насилствено помохамеданчване или това просто е плод на народното въображение, за да оправдае множеството българи сменили вярата си[1]. Именно това е и причината да се обърне специално внимание на хрониката на поп Методи Драгинов – с обявяването на може би най-ценния документ от това време за фалшификация се поставя под въпрос изобщо историческата достоверност на насилственото ислямизиране. Според много учени този феномен е резултат на бавен и муден процес, който не бил стимулиран от по-яростни намеси на османската държава.

На тази теза е дадена абсолютна гластност след падането на социалистическия режим през 1989 г. и това е свързано с появата на термина османско "присъствие"

[1] Българите в Родопите , които изповядват исляма , но са с българско самосъзнание се наричат "помаци" , днес в Родопите те са мнозинство , но те се смятат за българи , въпреки различната вяра.

(въведен в историографията от проф. Цветана Георгиева – един от най-видните ни османисти и до днес), наместо налагания от предходната политическа идеология "робство"[2].

Спорът "за" и "против" хрониката на поп Методи Драгинов е подет от българския историк Ил. Тодоров, който в дискусионната си статия "Летописният разказ на поп Методи Драгинов" [3] изразява своята убеденост в това, че хрониката е ясен фалшификат на Стоян Захариев, който се е опитвал да запази българския възрожденски дух. Основните аргументи на Ил.Тодоров са три.

На първо място е невъзможно хрониката да е от XVII в. Обикновено се смята, че тя е създадена между 1666 и 1669 по време на Критската война, като точната година също е спорна. Тогава още не е било познато окончанието „ – ов" в имената (Драгинов), а би трябвало поп Методи да се е подписал Драгин (в османотурските регистри българите били записвани по последния начин поне до средата на XVIII в.).

Вторият аргумент на Илия Тодоров е, че българите от Чепино не биха могли да изпълняват войнушки[4] или каквито и да било военни функции (както следва от диалога в летописа между бан Вельо и протопоп Константин), тъй

[2] Всъщност терминът „робство" по отношение на османската власт е най-разпространеното название и в хода на нашето Възраждане. Широката му употреба е налице и в останалите християнски народи под властта на султана.
[3] Тодоров,И. *Летописният разказ на поп Методи Драгинов.* – В:**Старобългарска литература** , 16 , 1984 , с 56-79
[4] Войнуците били особена категория привилигирована „рая", която заради изпълнението на тилови и обазни функции в османската армия получавала данъчни облекчения.

като Чепинското корито влизало в сюлейманския вакъф[5]. Явно последното не било известно на Методи Драгинов, а днес го установяваме благодарение на съхранените султански регистри. Така се получава сериозен логически парадокс – населението на един вакъф не знаело че принадлежи към такъв.

И третият основен мотив е, че през XVII в. все още не е имало толкова ясно изразено неразбирателство между българите и гръцкото духовенство. А в текста ясно е посочен като виновник за положението на хората от Чепино – някой си пловдивски митрополит Гаврил (“карабашот във Филибе”), защото те не плащали църковните данъци. Ил.Тодоров твърди, че този спор между двете народности може да се отнесе чак към средата на XIX в.

Авторът дава доста подробна аргументация на тезите си[6]. Неговата основна идея е, че Захариев е познавал така известния Беловски летописен разказ и хрониката е просто една нова версия на последния. Обръща се внимание и на самата личност на Стефан Захариев като мистификатор по принцип. Голяма част от артефактите, които той публикува или прави общо достояние, впоследствие се оказали фалшиви. Тодоров изследва подробно езика в други публикувани бележки на Захариев като убедително доказва тяхната недостоверност[7]. Така той открива много

[5] Вакъфът бил имот, чиито доходи в по-голямата си част отивали за мюсюлманско религиозно учреждение (проблизително около 80 %). Раята във вакъфите било освободена от данъци и ангарии към държавата, а следователно нямало как да и се даде привилигирован статут.
[6] Пак там , с 62-75
[7] Пак там , с 62-63

несъответствия между текста и диалектиката, която се очаква да има текст от XVII в. Както вече казахме най-ярък пример е името Драгинов и окончанието „–ов”, което след направената справка не се среща никъде в османските регистри чак до XIX в.

Като още едно доказателство към тезата си, Тодоров прилага мнението на Константин Иречек и проф. Марин Дринов, които още когато излиза хрониката отбелязват несъответствия в диалектиката на езика (въпреки че и двамата видни историци не поставят под съмнение автентичността на текста).

Втората група аргументи, които прилага са отностно вакъфския статут на чепинското население.[8] Седемте чепински села били вакфирани от султан Сюлейман I (1520-1566) и били подарени на джамията Сюлеймание[9] в Цариград. Един поименен регистър от 1634 г. потвърждава вакъфския им статут и през XVII в. Според него население с такъв статут не може да изпълнява войнушки задължения, което влиза в ясно противоречие с текста според, който българите и преди са изпълнявали военни задължения. Тази теза се обосновава главно на устната консултация по въпроса с двама османисти – Асп. Велков и Ст. Андреев (на които са изказани благодарности в студията).

Третата, от основната група аргументи, е относно ясно изразено антигръцко настроение в текста. Според Тодоров тези настоения са характерни най-вече при църковно-

[8] Виж В.Мутафчиева , *Към въпроса за статута на българското население в Чепинско под османска власт* , В: **Родопски сборник** Т.1 , София , 1960 , с 115-127
[9] Става дума за постройката, направена от известния османски архитект Коджя Мимар Синан ага, която трябвало да надмине по величественост византийската катедрала „Света София”.

националното движение през средата на XIXв. , в които взема участие и самият Захариев и именно това е причина за посочването на главен виновник в текста не турците, а интригите на митрополит Гаврил. Тодоров доказва, че възрожденеца е бил запознат със списък на Пловдивската епархия [10].

Друг мотив, поставен под въпрос, е за споменатото в текста село Батево (което Ст. Захариев под линия уточнява, че е днешното Батак). Тодоров не прави крайни изводи относно произхода на това име, само предполага, че е възможно това да не е Батак. Днес след продължителни проучвания, е установено, че това няма как да е село Батак, тъй като то е съществувало вероятно още от XIII в.

Идеята, че хрониката на поп Методи Драгинов е мистификация се обвързва и с епохата, в която Захариев живее. По това време мистификациите са характерни не само за България, но и за почти всички западни държави. Тези "преправки" на историята са писани с цел запазване на национално самосъзнание и памет.

Всички тези аргументи на Илия Тодоров поставят под съмнение автентичността на текста и са началото на един диспут, продължаващ и до днес, в който учените заемат двете крайни мнения. Този проблем е изследван не само от българи, но и от османотурски учени, а най-известният западноевропеец, занимаващ се с проблема е холандския историк – Махиел Кийл.

Махиел Кийл посвещава много от трудовете си на възрожденската история на България. Той прави преглед и

[10] Тодоров , с 64-65

анализ на всички домашни извори и дава своето мнение, че "Хрониката на поп Методи Драгинов" ; "Второто разорение на България" и "Исторически бележник" са фалшификати, тъй като оригиналите им не са запазени и има голями несъответствия с дати и събития.[11]

Важно е да уточним, че Махиел Кийл се заема с летописа на Методи Драгинов не просто, за да докаже, че е фалшификат, а за да докаже, че насилствено помохамеданчване в България изобщо не е имало. С тази цел той предлага различни статистически данни от османотурските архиви, с които доказва, че българомохамедани в района на чепинските села има още от 1516г. [12]

За нещастие авторът успява да изнамери джизие регистри само до 1641 г. След това до началото на XVIII в. нямаме подробни регистри. След направено проучване в записите за състава на църквата по онова време не е имало никога епископия Кръстогорие и епископ Висарион. От 1641 г. е запазен списък на всички попове в каазата, но името на поп Методи Драгинов също не фигурира в тях. В един непълен джизие регистър от 1696 г. обаче се вижда (предполагаемото помюсюлманчване е през 1669г.), че в района все още има християнски домакинства[13]. Така на базата на всички тези данни той прави заключението, че масова смяна на вярата е имало през два периода 1540-

---

[11] Кийл , М. *Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV-XVIIIв):колонизация и ислямизация.* – В: **Мюсюлманската култура по българските земи** , С., 1998 , с 58
[12] Именно благодарение на Кийл до България успяват да достигнат по-подробни статистически данни за Родопите, преди 1989г.
[13] Пак там , с 76-79

1560 г.[14] и около 1640 г. , но те не са били насилствени, а доброволни – естествен резултат на взаимното влияние между двете религиозни традиции и общности, който продължавал вече два века и половина. Въз основа на тези данни Махиел Кийл обявява “Краят на поп Методи Драгинов”, чийто разказ според него е една фалшификация, родена просто от необходимостта на Възраждането - период в който всички народи са искали да запазят своята колективна памет.

Голяма роля в изследването на българите от чепинския край има Вера Мутафчиева. От особено значение за настоящата тема е една нейна публикация, в която тя доказва, че седемте села са били част от вакъф още от средата на XVI в. до Освобождението. Тя публикува едно худуднаме[15], в което за записани всички територии, които влизат във вакъфа – села, ливади и т.н.[16] Този документ е изключително важен, защото поставя под съмнение войнушките задължения, които според летописа изпълняват хората от Чепинско. Действително непосредствено преди 1669г. Османската империя е водила война със споменатите Тунис, Триполи и Египет, но чепинските българи не би трябвало да са участвали в тях, тъй като вакъфският статут на местността не го позволявал. В подкрепа на този статут Мутафчиева прилага

[14] Първия период на засилено помохамеданчване се обяснява с факта , че през 1526 Османската империя побеждава Унгарското кралство и с това престижа и се засилва. Това е период на кулминация в нейното развитие.Българите смятат, че османците са непобедими и един вид за тях това е победа на исляма над християнството.

[15] Това е подробен османски документ, в който са записани точно границите на съответното вакъфско владение

[16] Мутафчиева , В., *Към въпроса за статута на българското население в Чепинско под османска власт*. – В: **Родопски сборник**, Т.1 1965, с 121-122

един документ публикуван от турския учен М. Т. Гьокбилгин[17], в който се вижда ясно, че българите от седемте села се оказват по-заможни от повечето други такива в цялата страна, което най-вероятно се дължи на по-високите селски приходи във вакъфите, отколкото тези в спахилъците. Друг факт, който сме длъжни да отбележим е, че седемте села очевидно съществуват и преди XVI в. , тъй като няма как в онази епоха те да се замогнат толкова бързо. Това означава, че тези села съществуват (днес те още съществуват, някои от тях като квартали в дн. Велинград) най-рано от периода на османското завоевание и по това време са били съоветно с християнско население.[18] С тази си публикация Мутафчиева създава още един от основните аргументи в спора относно автентичността на хрониката. Самата тя твърди[19], че времето на летописа е изминало, тъй като той е бил необходим в една друга епоха и единствената причина все още да се използва като доказателство за историята на чепинци е оскъдното количество на източници. Той безспорно е най-подробен, но дали е и най-достоверен?

Друг историк, който се занимава с миналото на Западните Родопи и поставя под въпрос истиността на хрониката е Страшимир Димитров. Той поставя под съмнение достоверността на разказа като се аргументира с факта, че до XVI в. не е известен нито един Ибрахим паша (той е споменат със шесте си похода в родопско). Но според Димитров въпреки че според статистическите данни, които

[17] Пак там , с 118 - 119
[18] Пак там , с 119
[19] Пак там , с 116

имаме и то не само за Западните Родопи, но и за земите около Места няма как да говорим за насилствено помохамеданчване. Друг аргумент, който той прилага е, че за самите османски власти не е имало нужда от такъв насилствен процес. Те се нуждаели от хора, които да вземат участие в множеството войни. Българите вземали участие във войните доброволно, защото това повишало социалния им статут (има запазени сведения още от началото на XV в. за българи изпълняващи спомагателни функции в армията). Тогава какъв е смисълът от ненужни репресии, щом християните давали нужното количество нови сили? Ако е имало периоди на по-масова смяна на вярата това се дължи единствено на неблагоприятното икономическо състояние на всички християни, а не на преднамерени атаки.

Но въпреки това представата за съдбата на Чепинско е вече възприета като даденост и именно за това е необходимо по–обстойното разглеждане на изворите от този период[20]. "И даже да не искаме, пак се натрапват в съзнанието епизоди от различните бележки и приписки – на Методи Драгинов, на Бельовския хронист и на други незнайни грамотни люде – за поход на "Мехмед паша", на "6 паши" през Пловдив, Чепино и Разлог на юг към Солун по време на войната в "Мора", за "разсипването" на българщината"[21]. Именно заради този цитат е важно да се опитаме да открием истината за така коментирания Драгинов разказ, защото дори изявен османист като Стр.

[20] Димитров Стр., *Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и долината на Места през XV – XVIIIв.* , - В:**Родопски сборник** , Т.1 , 1965 с 70
[21] Пак там , с 103

Димитров, който съзнава, че произходът й е съмнителен, не отрича, че тези образи са настанени трайно в съзнанието на българина и пречат на търсенето не на удоволетворяващата истина, а на самата истина.

Темата дали е автентичен разказът на поп Методи и влиянията, които самият летопис оказва върху българската народопсихология, е изследвана, естествено, и от още много български учени. Такъв е и историкът Евгений Радушев.

Той обобщава възгледите си за цял един светоглед така : “ И така, “домашните извори” твърдят, че обръщането на хората в ислям става по инициатива на османската държава чрез прилагането на въоръжено насилие и терор върху големи групи население. Това дава основание на следосвобожденската историография да изгради теорията за масовото насилствено помохамеданчване като официална държавна политика в Османската империя, а поколения изследвачи след това да се придържат към нея, прибавяйки нови нюанси. Прочее този възглед не налага издирването на нови доказателства и задълбочаване на религиозното обръщенство.”[22] Така авторът задава един въпрос – можем ли да се доверим единствено на оскъдните домашни извори от този период, със съмнителен произход, че е имало насилствено помохамеданчване в Родопите, а следователно и в цяла България? Естествено Радушев защитава тезата, че е по-добре да се доверим на регистровия материал на

[22] Радушев , Е. , *Смисълът на историографските митове за ислямизацията.* – В:**Балкански идентичности** , Т.3 , с 159

Османската империя, който претендира да е максимално точен. Авторът доказва, че подробните кадастри от XVII в. доказват намаляването на християнското население, но същевременно ние нямаме статистически данни за демографско увеличаване на мюсюлманското; дори през 1660 г. (приблизително времето на Методи Драгинов) имаме села с преобладаващо християнско население. Само някои преминават изцяло към новата вяра (Брезница, Лъжница) , но това е следствие на процес продължил повече от сто години, така че да се говори за "помохамеданчване" е създаване на мит, некоректен спрямо изворовите данни. Християнското население може да е намаляло по демографски причини - глад например или заради т.нар "малкия ледников период"[23].

Радушев защитава тезата на Кийл, че около 1640 г. се наблюдава най-голямо преминаване към исляма. Това се вижда от факта, че дотогава около 60 села (в които са и седемте села от чепинския край) са били записвани в кадастъра като "Допълнение към Неврокоп", а в регистрите след 1640г. допълнението е ликвидирано, защото около 40 села са преминали към исляма и не трябва да плащат хане[24]. От периода 1656-1660 г. има документ, който отразява изключително намаляване на платците в района от 2053 на 1553. Този спад от 500 ханета наистина може да

[23] Регистриран е през периода 1645 – 1715, когато в Европа летата са много студени, зърнената реколта намалява и следствие на глада се наблюдава голяма смъртност.

[24] Народно наименование на „джизието" – данък в Османската империя, плащан от немюсюлманите. До 1691 г. джизието се е плащало по хане т.е. от едно домакинство, което се състояло от съпрузи и незадомените им деца. След 1691 г. джизието става поголовен данък и синонимната му връзка с хане постепенно се разпада.

се приеме като знак за насилствено излямизиране, но един документ публикуван от Стр.Димитров и приложен като доказателство за обратното оборва това.[25] В него се споменава, че християните са намалели значително, защото е имало по-голяма смъртност и защото повечето от тях са се разбягали в равнините. Този документ убедително доказва, че намаляването на християните е следствие на влошени климатични условия, които засягат не само християни, но и мюсюлмани. Е. Радушев прилага документ, в който кадията говори за разбягване на цяло мюсюлманско село[26]. Естествено фактор е и смяната на вярата, но както знаем много често българите са сменяли религията си заради материални придобивки. Запазени са множество молби до султана, в които българи обещават, че ще сменят вярата си, ако им бъде оказана помощ – било то пари или дрехи. А и не само това – т.нар "кръвен данък", при които малки момчета са били вземани за еничари, липсвал, ако си мюсюлманин. Друг е въпросът, че често дори след смяна на вярата властите продължавали да събират пари от новопотурчените, тъй като те още фигурирали в старите регистри. Така формално смяната на вярата не облекчавала живота по никакъв начин. Хората не можели да спазват старите традиции, защото ако се разберяло наказанията били по – тежки и от тези за неверниците.

Е.Радушев казва, че наистина броят на помохамеданчванията през XVII в. се увеличава, но това не

[25] Пак там , с 169
[26] Пак там , с 171-172

означава,че това се дължи на насилствена смяна, а е следствие на ред външни фактори – студ, глад, “черната смърт”, както и засилването на данъците, заради платената армия, откъдето следва естествения резултат - спад в раждаемостта и разселвания.

Друга причина е, че със смяната на вярата българинът престава да плаща данък на църквата (увеличаващ се през вековете заради нарастналата “симония”[27]) , а и така има възможност да се качи едно стапало в обществото – от християнска към мюсюлманска рая, а оттам можели дори да станат “аскери”[28]. С постепения разпад на еничарския корпус (окончателното му ликвидиране е през 1826 г.) станало възможно такива да стават не само момчета взети чрез “кръвен данък” – смяната на вярата дава възможност за развитие в социалната стълбица на Османската империя. Радушев дори прилага един документ, в който се споменава за българин, който толкова бързал да се покаже правоверен , че се обрязал сам[29].

В този смисъл всяко твърдение за “масово помохамеданчване” е историографски мит, създаден за да обясни по по-лесен начин появата на множество християни, които са сменили вярата си. Дори нападения срещу християни да е имало, те не са били замислени като “терористични кампании за масово производство на мюсюлмани”[30]. Авторът отбелязва и едно значително разминаване между темповете на най-засилена

[27] Терминът означава купуване на длъжности.
[28] военна класа
[29] Радушев , Е. *Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV-XVIII в.* – В: **Историческо бъдеще**, С.,1998, кн 1
[30] Радушев Е. “Смисълът…” , с 188

ислямизация и годините, за които се говори в известните домашни извори – “Хрониката на поп Методи Драгинов”; “Беловски разказ”; “Исторически бележник”[31] Според него именно около 1640 г. са били най-големите вълни на помохамеданчване. Още тогава на места вече има изцяло мюсюлмански села, а не както се говори в споменатите домашни извори за периода около 1660-1670 г. Самото създаване на исторически мит е необходимо на народа. Именно затова, въпреки новата изворова информация, която днес постоянно се публикува и обнародва, в мисленето на обикновения българин се е “настанила” една представа, която е трудно променима. Тя се е превърнала в историческа необходимост, отговаряща на идеите за великото и трудно минало, и причина за сегашното положение на българина – петвековното турско издевателство, от което още не може да се възстановим.

Друг виден наш османист, който заема позицията, че летописният разказ на поп Методи Драгинов е фалшификат, е проф. Цветана Георгиева.[32] Според нея не трябва да се забравя, че времето, когато е публикуван разказът, е именно 1870, когато излизат и множество други маргинални бележки като Драгиновия разказ. Те са израз именно на опитите на родолюбивите българи да запазят възрожденския дух на народа си, което кореспондира с духа на епохата. Друг факт е, че на събитията в чепинския

[31] Е.Радушев казва, че не може да твърди със сигурност, че насилствено помохамеданчване не е съществувало и че статистическите данни, които излага са категорични и неоспорими. Според него “по-скоро” е процес, но все пак това е въпрос с отворен край, защото статистически подробни данни от 1669г. не са запазени.

[32] Именно Ц. Георгиева въвежда в българската историография термина турско “присъствие”

край няма друг свидетел освен човекът публикувал летописа.[33] Ц. Георгиева се опитва да обясни "историческия мит", че ислямизацията на Балканите е следствие на множество репресии, като продукт на мисленето не само на българите, но и на всички народи на Балканите. За нас, българите, ние винаги сме добрите и героите, а всички наши съседи – лошите и чуждите (това е характерно за всички балкански народи като начин за преодоляване на нерадостното минало). Тази ксенофобия естествено "набира скорост" по време на предходния идеологически режим. Според нея именно по тази причина е създаден и романът на Антон Дончев "Време разделно" (1964), а по-късно и едноименния филм. Последните две са използвани за спекулация и създаване на исторически мит именно, за да може българинът да търси вина в „чуждия друг" – в турчина-насилник. Но дали това е така, дали наистина отношенията с османците са били такива ? В една своя статия[34] османистката ни припомня, че не винаги е било така. Като изключим изворите за насилствена ислямизация, получаваме много други сведения, че всъщност след преодоляването на първоначалния шок от институциите на държавата и църквата, след първата вълна на колонизация, когато много мюсюлмани са преселени по българските земи, към края на XIV в. българи и мюсюлмани започват да съжителстват едни с други. Това е нормално, защото ежедневният им живот бил почти един и същ

[33] Ц.Георгиева , *Историографски митове и литература (Романът на Антон Дончев "Време Разделно")*

[34] Георгиева , Ц. *Митологизирана реалност,или митовете в историята*. – В:**История**, С. , 1995

(естествено неразбирателства имало, но те били основно между по-висшата част на империята и нейните поданици, такива дрязги имало не само между българи и мюсюлмани, но и между мюсюлмани и мюсюлмани). Имаме много свидетелства дори за справедливи кадии. За българите обикновения турчин е работлив, разговорлив. Той е фаталист и обича почестите. Като факт за такова разбирателство е това, че през XVII в. близо 72% от селищата по българските земи били със смесено население, а такова съжителство не би било възможно, ако омразата между двете общности била толкова силна (логично не би било възможно да има и смесени бракове, за каквито имаме множество свидетелства). В този смисъл не можем да говорим за насилствено помохамеданчване. Ц. Георгиева също смята, че хрониката на поп Методи е просто един исторически мит, създаден от един родолюбив българин. Тя не може да е оригинал, тъй като такова нещо като насилствена смяна на вярата не е имало. Този мит е роден и така дълбоко настанен в българското съзнание главно по политически причини. Той не може да бъде верен, защото всичко това е следствие на един дълъг, бавен, монотонен процес.

Оттук - насетне, след приложените доказателства “против” “Летописният разказ на поп Методи Драгинов”, повечето историци от края на XIX в. го приемат за фалшификат. Днес той вече не се публикува в никакви учебници за средннообразователно училище (разказът е публикуван в учебник през 1911 г.). Въпреки това за

обикновения българин този разказ остава автентичен, както и мнението, че всички помаци в Родопите са сменили вярата си насилствено (дори през 60-те и 70-те години на XX в. много историци се заемат със задачата да убедят хората в Родопите, че те водят корените си от българи и трябва да сменят своите имена и вярата) .

Това се дължи до голяма степен на романа “Време разделно”. Със забележката на Антон Дончев, че някои части от романа са цитирани по Драгиновия и Беловския разказ, той придава автентичност не само на романа, но и на изворите. Въпросът дали наистина е фалшификат все пак остава отворен, но за разлика от началото на XIX в. летописът вече не се използва като доказателство за насилствено помохамеданчване.

Като обобщение ще приложа една мисъл на Николай Аретов : “Конкретните наблюдения подсказват, че много от фолклорните или ръкописни текстове, върху които национализмът акцентува, са с проблематична автентичност. Тази проблематичност не означава непременно пълна мистификация, съществуват степени на намеса в текста, която може да бъде както целенасочена, така и неосъзната. Намесата може да се изразява и в промяна на контекста — без да се променя, даден текст бива откъснат от фолклорната или книжовна среда и нейните норми, като по този начин, съзнателно или не, му се придава допълнителен смисъл.”[35]

[35] Аретов , Н. Национална митология и национална литература

“За” Хрониката на поп Методи Драгинов

Глава втора

Още с издаването на летописа много от тогавашните историци го приемат за достоверен и започват да го използват като доказателство за насилствено помохамеданчване, не само в чепинско, но и в териториите на целия Балкански полуостров[36]. Такива учени са К. Иречек, Марин Дринов, П. Р. Славейков и други общественици по това време. В началото на XX в. летописният разказ на поп Методи Драгинов се използва в учебниците по история като нагледно доказателство за тежката съдба на българите. До 60-те години никои не се съмнява в достоверността му. След излизането на споменатата вече статия на Ил. Тодоров са издадени ред статии, които се опитват да оборят тезата, че хрониката е фалшификат, както и това, че не е имало насилствено помохамеданчване и то не само в Родопите, но и в цяла България. Най-известния изследовател и защитник на тази теза е Петър Петров.

Петър Петров е първият български историк, който въвежда идеята, че положението на българите е най-тежко от това на всички, защото те са в центъра на балканските територии на Османската империя[37], а именно през териториите на България минават основните пътища за

[36] Днес в Албания и в Западна Сърбия основното население е мюсюлманско. По време на османското владичество те са потурчени. Важно е да се направи разлика между потурчване, което означава не само смяна на религията, но и смяна на самосъзнанието. В този смисъл помохамеданчване означава смяна на вероизповеданието, но не и самосъзнанието. Такъв пример са т.нар помаци в Родопите, който се определят като българи. Именно с определянето на помаците са свързани т.нар проект “Родина” от началото на XXв. , както и Възродителния процес от 80те години.

[37] Петров.П. *Българските летописни сведения за помохамеданчването в Чепино.* –В: **Родопски сборник**, Т.1 , 1965 с 11

Западна Европа, които през периода XV-XVII в. по време на интензивните войни са използвани постоянно.

П. Петров е един от най-ревностните защитници на тезата, че по-голямата част от домашните извори са автентични. В тази група той поставя освен разказа на Методи Драгинов така и Беловския разказ и разказа от манастира “Св. Петър”.[38]Според него е ясно, че езикът е поправен, но това е грешка на Ст. Захариев и всъщност оригиналният език е говоримият език от XVII в. и само поправения език не може да превърне един толкова важен летопис във фалшификация.[39] Като доказателство, че Методивият разказ е автентичен може да приемем и факта, че събитията в споменатите вече други домашни извори съвпадат и разликата между тях е само това, че те говорят за помохамеданчването на по-големи територии, докато Драгинов се съсредоточава в описание на Чепино и именно затова е и най-подробният домашен извор.

Тук е моментът да обърнем внимание на факти, които са описани и не могат да бъдат срещнати в никой друг извор. Трябва да се направи уточнение, че именно на П. Петров се дължи определянето на периода на насилствено помохамеданчване. До неговото изследване се е смятало, че това се е случило през 1657г. [40]на базата на заключенията, направени от К.Иречек. Петров открива несъответствие при пресмятането в разликата между християнската и мюсюлманската година, от което след

[38]

[39] Пак там с 16

[40] Няма как помохамеданчването да се е случило 1657г., защото и тогава не е имало големи сражения при Кандия

преизчисление открива, че годината на разорението на Чепино е 1666 г., а на целите Родопи - 1669г., а разказът на поп Методи Драгинов е написан след приключването на тези събития т.е. 1669 - 1670.[41]

Неговото повествование има много общо с Беловския разказ и този от манастира "Св.Петър". Но как са се получили тези съвпадения след като в 1870 г. те още не са били издадени и Стоян Захариев не е знаел за тях. И в трите „хроники" събитията се разиграват по време на войната в Крит (1645-1669) , и в трите се говори за преминаването на шест паши; един и същ е годишния период на смяна на вярата – от Гергьовден до Богородица; еднакъв е броят на изпратените кораби и воиници, числото на разорените църкви и манастири в цялата област; имената на новите изповедници на исляма; насилията над населението. Всичко това сочи, че и трите летописа имат обща основа и така и трите подкрепят заедно своята автентичност.

Наред с всички прилики Методиевия разказ обаче има и много специфики – в него се споменава прозвището на султан Мехмед IV "Ловец" (1648-1687). Султанът бил известен със свойте ловувания, продължаващи около месец. Те били много тежки за обикновеното население, защото когато той ловувал трябвало селяните да оставят всички задължения и да гонят дивеча. Нерядко се случвало, някои от тях да умрат по време на тези едномесечни мъчения. А през 1667 г. в подножието на Родопите Мехмед IV ловувал. П. Петров обръща внимание, че надали едно такова събитие

[41] Пак там с 19-20

в непосредствена хронологична близост до помохамеданчването на Родопите е без значение.[42] При този лов султанът не влязал навътре в планината, защото според едно предание се страхувал от неверниците. Следващият му лов по тези земи бил през 1671г., когато помохамеданчването било приключило и той можел спокойно да се наслаждава на прекрасните гори на Родопа. Разбира се това е само една романтична представа за помохамеданчването. Прозвището на султана е записано, просто защото се помнели жестокостите от неговия лов. А реалните причини около помохамеданчването са съвсем други.

Както вече споменахме това били годините на Критската война, която се превърнала във война между християнска Европа и мюсюлманската Османска империя. Тази война продължила 25г. и била изключителна жестока, особено в последните си години при сраженията за Кандия. През 1666 г. султанът обявил войната за свещена и тя трябвало да се води, както никога досега. За размера ѝ добиваме представа и от следните данни – “загинали 15 паши, 799 военачалници и около 245 000 войници. За същото време турската армия изстреляла 199 775 гюлета, изразходвала 1 130 000кг. барут и др”[43]. Всичко това говори за религиозния фанатизъм на тази война. А при така изложените статистически данни, тези които дава Методи Драгинов за 105 хиляди по море и 150 000 войска по суша, изглеждат напълно реални. А именно с религиозния

[42] Пак там с 27-28
[43] Пак там с 22

фанатизъм и нуждата от хора на бойното поле можем да си обясним бедствието по чепинския край. От летописа научаваме, че след смяната на вярата, на Петковден, дошъл ферман, според който помохамеданчените чепинци трябвало да заминат на война. Нима нуждата от свежа сила в редиците на Османската империя в тази свещена война не е достатъчна, за да се смени насилствено вярата на населението по най-бързия начин. Защото в Родопите действително има вече българи мохамедани, но това е един бавен процес, който не може да осигури нови кадри във войската. А религиозният фанатизъм обяснява жестокостите, защото жестоки били не само армията, но и самият султан.

Според П. Петров ислямизацията била политика на официалната власт, защото, колкото повече мохамедани имало в европейските територии, толкова повече се затвърждавала османската власт. В периода на такава голяма война като Критската, в която участие взели повечето големи Европейски сили, Османската империя трябвало да смаже всяка вероятност за съпротива вътре в страната или нападение от поданиците в тила на османските войници [44].

Това са главните причини за Чепинските събития, а според летописният разказ на Методи Драгинов “извършителят” на разорението бил някой си Мехмед паша. П. Петров прави уточнението, че е недопустимо Мехмед паша да се идентифицира с великия везир Мехмед Кьопрюлю, заради обръщението “везирьо”. Везир са били

[44] Пак там с 25

наричани повечето паши, а великият везир е само един. И по времето на помохамеданчването в Родопите той е ръководил много по-голяма армия за Кандия, която минавала през Одрин.[45] Следователно армията, която е преминала през Родопите вероятно е била събрана от Северозападна България, а Петров успява да идентифицира Мехмед паша като Пехливан Мехмед паша, който от 1665-1666 г. бил румелийски бейлербей и участвал три пъти в обсадата на Кандия [46].

Дотук се оказва, че всички данни които прилага Драгинов са достоверни и няма от къде Стоян Захариев да ги е знаел. Титлата “бан” и “протопоп” са също характерни именно за Възраждането и са в унисон с народния говор от XVII в.

Като доказателство, че насилствено помохамеданчване има, П. Петров отбелязва, че от този период има много запазени документи за изпращането на ислямски проповедници. От една страна в Чепинския край има мохамедани много преди тези репресии, а от друга - проповедници се изпращат чак сега. Последното говори за нарастване изведнъж броя на мохамеданите. Има различни документи и за допълнително закупуване на зърно и на фесове за новите правоверни, което още веднъж доказва, че насилствено помохамеданчване има. [47]

В летописния разказ като конкретен повод за идването на Мехмед паша в Чепино е обвинен някой си митрополит Гавраил. На пръв поглед това обвинение се отнася към

[45] Пак там с 20
[46] Пак там с 22
[47] Пак там с 23

църковно - националните борби от средата на XIXв., но всъщност неразбирателство с Цариградската патриаршия българите имали още с падането под османска власт и загубата на нейната държавност. Това е нормално, защото най-малкото това е удар по народностното самочувствие. С признаването на Вселенската патриаршия за единствен представител на християните пред Високата порта, българите губят своя етнически облик. Те просто са част от неправоверните, а не - отделен народ. Постепенно с годините се появява и симонията. Новите патриарси плащат "пешкеш" (подарък за султана), заради който впоследствие вдигат данъците на епархиите си. Високия данък на църквата не се появява XIX в., а много по- рано, така че е напълно нормално да има неразбирателство между чепинските българи и "карабашота във Филибе". П. Петров смята, че владика с името Гавраил във Филибе наистина има – от 1640 г. вероятно до 1690 г. Интересна е една дописка, която Петров прилага, във вестник "България" от 24 октомври 1860 г., в която се казва: "Чул съм от дядо, от баба, че един такъв владика като тебе потурчил едно време с такива данъци в Чепино помаците, та, както сочи работата, и ти си се стегнал нас да потурчиш с това жито."[48]

Тази бележка доказва правдоподобието на летописа. А няма как неговото съдържание да е било известно на нейния автор, при положение, че Ст. Захариев го издава през 1870 г.

[48] Пак там с 29

Антигръцките настроения в текста на Драгиновия летопис не доказват, че той не е автентичен, защото неразбирателства между обикновения българин и хората, които го облагат с данъци (независимо дали турци или гърци) имало по време на цялото османско владичество.

Като основен остава въпросът – възможно ли е българите да изпълняват войнушки задължения, при положение, че Чепино е вакъф от XVI в.? Според П. Петров е много вероятно преди вакъфирането на чепински села те да са били войнушки и след това да са изпълнявали вакъфски и войнушки задължения при нужда.[49] Това е напълно логично, тъй като Османската империя постоянно се е нуждаела не само от хранителни запаси, но и от нови попълнения в армията, тъй като те трябвало да се справят не само с войните срещу европейските държави, но и с неподчинението във вече завоюваните територии (Египет) . Участието на чепинци във войните личи и от факта, че Методи Драгинов изполва много турски думи, които жителите на Западните Родопи нямало откъде другаде да знаят освен от участниците в турската армия (Трабулос – Триполи; Мисир - Египет; верим – данък; асии-бунтовници; кашмер-подигравка)[50]. Също така летописецът отбелязва, че след помохамеданчването дошъл ферман, според който християните трябвало да плащат верим, а мюсюлманите да ходят във войската. Това означава промяна на дотогавашния статут на чепинци, които явно до този момент се ползвали от статута на войнуци.

[49] Пак там с 32
[50] Пак там с 31

Интересен е и въпросът за село Батьево. Още П. Петров признава, че това не е днешният град Батак, но това не означава, че такова село не е съществувало. Според него Батьево се намира някъде по Чепинската река, която чепинци и до днес наричат “Стара река”.[51] Така всъщност остава все още неоткрито описаното селище от Драгинов и може би след някои археологически разкопки ще могат да се направят още изводи относно автентичността на разказа.

П. Петров е един от най-големите защитници на тезата, че летописният разказ на поп Методи Драгинов е автентичен. Той придава като доказателства за насилственото помохамеданчване много документи, народни песни и предания. Чрез различното естество на тези документи той доказва, че насилствено помохамеданчване е имало. Въпреки че той не се съмнява в достоверността на хрониката и я използва като доказателство за автентичността на други домашни извори от този период, въпросът за нейната автентичност остава спорен.

В една съвместна статия на Е. Грозданова и Е. Велков[52] са приложени доказателства срещу аргументите “против” достоверността на хрониката, които изтъква Ил. Тодоров.

Относно аргумента на Тодоров, че няма как Методи Драгинов да се подпише така, вместо Драгин , авторите доказват, че това назоваване на българите (без окончанието –ов-) е характерно единствено за

---

[51] Пак там с 35-36

[52] Грозданова Е., Велков Е. , А. *Фалшификат ли е летописния разказ на поп Методи Драгинов?* – В: **Исторически преглед** , 1993 , Т.2

османотурските документи. Те прилагат множество примери, които сочат точно обратното: Яков Крайков – основоположник на българското книгопечатане още през XVI в. или не безизвестният Филип Станиславов. Много интересен е примерът от Четвероевангвлието от 1554 г., върху което е отбелязано, че е било подарено от ктитора Дан Радомиров. Не бива да се забравя и публикаваните през 1921 г. от Никола Милев списъци на българи от Търново, Ореше и др., в които всички мъжки имена имат окончанието „–ов”; „-ев” , а всички женски „–овица” или „–евица”)[53] По този начин се оказва, че всъщност един от основните аргументи “против” се превръща в доказателство за автентичността на хрониката.

Втората група аргументи се отнася към въпроса за вакъфския статут на хората от Чепино. Според двамата историци това, че Чепино е вакъф нямало значение. В един османотурски документ от 1565 г., се нарежда на войнуците от Пловдив и Пазарджик, макар че населението там вече имало вакъфски статут, да се подготвят за поход. Също така войнушките задължения са наследствени и има запазен документ от XVI в., в който са изброени войнуците от село Баня (което е част от седемте чепински села) . Според този документ има 14 лица, които са “изпълнявали или изпълняващи” войнушки задължения[54]. В студията си двамата автори прилагат още сведения за село Бяла Черква, Търновско, което също било част от вакъф, но имало хора изпълняващи военни функции.[55]

[53] Пак там с 149-150
[54] Пак там с 151-152
[55] Пак там с 152

Така се оказва, че случаи, когато хора от вакъфите изпълнявали войнушки задължения не били единични, а напротив - често срещани. Това е нормално, тъй като от една страна османска войска се нуждаела от тях, а от друга тези задължения осигурявали определени привилегии и по-високо заплащане от обичайното. Ето и защо всички синове не се опитвали да се откажат от задълженията на бащите си, а продължавали да ги изпълняват.

Третата група аргументи са към въпроса за българо – гръцките отношения по това време. Тук те отново доказват чрез група османотурски документи, че неразбирателство между българите и църквата е имало, главно заради владичината (църковен данък).[56] А като доказателство, че и в хрониката става въпрос за такова неразбирателство, Грозданова и Велков, изнамират един документ, в който се споменава името на владиката Гавриил. Според този документ Гавраиил бил митрополит на Пловдив, а заедно с него на принадлежащите Татарпазарджишка и Хасковска каза. Той бил изключително алчен и искал освен ежегодния данък от 12 акчета и налози в натура. Запазени са жалби от християните до султана заради безочливото поведение на владиката. [57]

Така се оказва, че в тези документи, публикувани един век по – късно наистина има сведения за такъв църковен служител, който тормозел хората. Въпреки че Ст. Захариев наистина е можел да узнае името на пловдивския

---

[56] Пръв Хр.Гандев още през 1943г. тръди , че е имало противоречия **:** *Фактори на българското Възраждане 1600-1830., **В:*****Проблеми на българското Възраждане** ., с 77

[57] Грознаданова , Велков ... с 155

митрополит от книгата на Г. Цукалас от 1851г., но той със сигурност не е имал достъп до тези османотурски документи, които доказват, че през периода 1640-1672 (възможно е Гавриил да е заемал тази длъжност и по-късно, но с прекъсвания)[58] наистина владиката Гавриил заемал тази длъжност и бил изключително жесток с хората от своята епархия.

Въпреки че тези доказателства до голяма степен преповтарят казаното преди това те добавят още нови османотурски документи, които доказват автентичността на разказа. Двамата автори се опитват да докажат достоверността на Методий Драгинов като оборят Ил. Тодоров, защото според тях това е най-ценния домашен извор от този период и не трябва така “лекомислено” да се обявява за фалшификат.[59]

Положително мнение за автентичността на летописния разказ е изказано и в многотомната история на България под общата редакция на Г. Бакалов[60]. Тази статия преповтаря в голяма степен казаното до тук, но с някой добавки. Към въпроса за войнушките задължения на хората от Чепинско е приложен част от Закона на войнуците от времето на султан Сюлейман I, който гласи: “от онези войнушки села, които са само с войнуци и от такива села, където войнуците са повече от раята, бяха отделени 47 села...и от тях бе образуван хас със свещенна заповед на Негово величество султана..”[61]

---

[58] Пак там с 153
[59] Пак там с 147
[60] Грозданова Е. , Бакалов Г. **История на България;** Т.2 *Късно средновековие и Възраждане*, 2004 , София
[61] Пак там с 114

Няма как да сме сигурни, че седемте чепински села са част от тези 47, но същият принцип би могло да е приложен и при тях. Друг факт, който не бива да се забравя е, че именно в Пловдивска и Пазарджишката каази войнушката служба е била най-разпространена из цяла България. Тя вероятно е съществувала до около средата на XVII в., когато с идването на султан Мехмед IV те намалели . За това съдим от един документ от небезизвестната “Книга на жалбите”, в която се говори как войнуци трябвало да осмирят хайдутите. Явно са се ползвали с голямо доверие, което спомага и за доброто икономическо състояние на седемте села от Чепинското корито (виж гл 1) . Има още много извори на западни хронисти, които сочат за участие на българи в различните войни: “Много такива българи, около 100, били отведени до Амасия в Персия”[62] Като доказателство за автентичността на Драгиновия разказ всъщност се явава самата “Книга на жалбите”, издадена през 1984 г., но в унисон със събитията от разказа.

Трябва да се отбележи, че М. Киил, който обнародва много османотурски документи, обявявя “краят на поп Методи Драгинов” върху основата на статистически данни, според които мохамедани е имало в Родопите още от XVI в. Този факт е известен много преди това на българските историци. Киил сам отчита рязък спад на християнското население през периода между две регистрации 1641г. и 1696г. (именно посоченото от Драгинов време) така че всъщност този рязък спад, който не се повтаря през никой

[62] Пак там с 115

друг период от Османската история съвпада със събитията от летописа и също се явява като доказателство.

Друг факт, който изтъква Кийл е, че при поименната регистрация от 1641 г. не се споменава името на Методи Драгинов, но тъй като летописът е писан 1666-1669 г., това е нормално. Тогава той или все още е бил непълнолетен или незадомен (тогава данъкът все още се е събирал на глава от семейството). А в родното село на поп Методи средата на XVI в. се среща сравнително рядкото име Драгин, а традицията е да се предава име през поколение така че е напълно възможно поп Методи Драгинов да е от село Корова.[63]

Интересно е мнението на М. Тодорова.[64] Тя се опитва да въведе идеята, че дори "Летописния разказ на поп Методи Драгинов" да е фалшификат, не трябва да го извеждаме от историческата реалност. Трябва ли да отречем не само домашните извори, но и идеята за насилствено помохамеданчване? Нека приемем, че разказът е фалшификат. Тогава групата домашни извори (Беловски летопис, разказът от манастира "Св.Петър", Баткунски летопис, Исторически бележник) също ли са фалшификати? П. Петров пръв казва, че те са изградени на основата на едно общо ядро, и дори фалшификати, те пак съдържат историческа истина. Това се доказва и от "Книга на жалбите", в която един век по-късно османотурски документи доказват, че насилствено помохамеданчване е имало. "Книга на жалбите", както вече казахме, доказва

[63] Пак там с 119
[64] Тодорова М. *Лична колективна и професионална памет: ислямизацията като мотив в българската историография , литература и кино* , *с5*

някои от събитията в Драгиновата хроника, но тя не може да опровергае факта, че езикът на летописа е от XIX в. . Не може и да докаже, че всички тези домашни извори, които претендират да са от XVII в., а всъщност са породени от нуждата за културно и религиозно обосноване на църковните борби, са автентични. Но “Книга на жалбите” показва, че те имат еднакво ядро и облягат на един общ източник. Защото никой от авторите на тези домашни извори няма как да знае, че някога ще бъде публикувана “Книга на жалбите”, която ще докаже, че насилствено помохамеданчване е имало. Следователно тези извори, макар и мистификации имат общ достоверен източник и са плод на скръбта и болката на българския народ, запазени чрез преданията, народните песни, чрез колективната памет.

Не трябва отричайки “Летописния разказ на поп Методи Драгинов” да отричаме общата представа, която изгражда, защото дори фалшификат, не хрониката и Ст.Захариев изграждат колективната памет на родопски българи, които помнят мъченията, на които са били подложени предците им.

Глава трета
Романът и филмът “Време разделно”

Романът “Време разделно” от Антон Дончев е публикуван през 1964г. За него авторът получава Димитровска награда и награда за балканска литература “Балканика”. Романът има 12 издания на български език и 24 на чужди езици. Той е написан в проза и претендира да е исторически. В началото замисълът е бил романът да се разпространи сред българите от Западните Родопи, но по думите на автора идеята го е завладяла и той не е можел да не предостави тази история на широката българска публика.[65] Бил е написан за 45 дни - един изключително кратък период за книга от 390 страници[66], но въпреки това се превръща в един от най-добрите романи на модерната българска литература. Много историци го приемат като историческа обосновка на последвалия т.нар

[65] Романът претендира да е исторически заради това , че е написан на основата на два домашни извора – “Летописният разказ на поп Методи Драгинов” и “Исторически бележник” , но тей като се оспорва достоверността на източниците , не може да се твърди със сигурност , че е исторически.

[66] Според изданието на романа от 1990г.

“Възродителен процес”, но исторически или не романът завладява.

Историята на романа разказва за насилственото помохамеданчване на българите в Родопите. Действието се развива в долината Елинденя. В романа е въведен образът на поп Алигорко, който несъмнено е художествената версия на поп Методи Драгинов. Това се потвърждава и от направените уточнения в предговора и в забележките на книгата. С този похват Дончев придава усещане за по-голяма историческа достоверност на книгата си, защото спорът за автентичността на летописа на Методи Драгинов не е известен сред широката читателска аудитория. При прочит всички препратки не говорят за нищо друго освен, че такива репресии над българите наистина е имало, носят усещане за ужасяваща действителност като този ефект едва ли шеше да бъде толкова силен без уточненията в “Забележки”[67].

Както вече казахме романът е създаден по време на комунистическия режим и изглежда, че се опитва да оправдае предварително събитията от 80-те години на XXв. , но дали е така? “Лошият” в книгата е еничаринът Караибрахим, но той всъщност е българин взет от семейството си като кръвен данък. Представителя на турската власт в долината е Сюлейман ага, който е представен като спокоен, мъдър, справедлив, за него не е важно каква е религията на човек а това дали спазва законите. В този смисъл не можем да говорим, че романът предизвиква етническа омраза, защото насилникът

[67] Вж Дончев. А. “Време разделно” София, 1990 , с 390

всъщност е българин (Караибрахим помни семейството си, но това не го спира да ги изтезава). Това е роман за типажите хора и техните съдби, които ги изграждат като герои. Така образът на Сюлейман ага действително отговаря на историческата действителност, защото в паметта на българите обикновения турчин е добър човек. Но с развитието на текста се оказва, че Сюлейман ага има български корени, наследник е на аристократи. Управникът изповядва исляма, приема се за турчин, но той не забравя своите предци. Този герой можем да приемем за действителен, защото днес в Родопите хората, които изповядват исляма, не забравят предците си. В този смисъл Антон Дончев насочва към идеята, че не е важна религията, а това какъв човек си. Тя се потвърждава и чрез образа на българина Манол, който е силен, храбър мъж, за него се носят легенди. Но той е безкомпромисен, дори жесток. Той е олицетворение на ония българи, за които се пее в народните песни и въпреки че Манол умира за християнската си вяра, е въведен в романа с езическия обряд, който извършва. Той полива черепа на починалата си жена с мляко, което е тракииски обичай. Това разбира се може да се приеме като част от времето на писането на романа (комунизмът налага атеизма) , но основния конфликт в творбата се явява не борбата между християнство и ислям, не между турци и българи, а между два характера. Единственият мюсюлманин взел пряко участие в действието е юрукът Исмаил, които е сред най-благите, честни и мили герои. Така всъщност се доказва, че

ежедневните отношения на християни и мюсюлмани са нормални, дори приятелски. Разбира се тези герои са художествена измислица, но техните характери отговарят на взаимоотношенията през Възраждането, за които имаме сведения.

В романът има още много забележителни герои – баба Сребра, която основава ново село, непреклонна пред нищо, остояваща принципите си и въпреки възрастта си тя защитава и малки и големи. Старият дядо Галушко, който с юрукът Исмаил се превръща в един от истинските защитници на вярата. Той е смирен, добър, вежлив . Баща е и на повечето главни герой (Караибрахим, Горан, Елена, Манол) с което наподобява фигурата на Христос. Убит, защото отказва да смени вярата си и да прибегне до насилие и отмъщение, той се превръща в своеобразен защитник на християнството.

Действително се оказва, че това не е битка на двете вери, а отмъщението на Караибрахим към семейството му, което не може да го познае, което го е дало за еничарин. Но все пак пасажите на зверствата и насилието трудно могат да бъдат забравени. Въпросът имало ли е насилствено помохамеданчване е спорен, и както вече казахме за много учени тясно обвързан с летописа на поп Методи. Но все пак статистическите данни говорят за рязък спад на християнското население, който съвпада със свещенната война срещу Кандия. Така въпреки че процесът на ислямизация протича два века и половина и въпреки че през повечето време българи и турци съжителстват заедно,

при определени обстоятелства е имало случаи на насилствено помохамеданчване. Естествено никога няма да разберем какви точно са били зверствата извършени през тези периоди и едва ли можем да говорим за побиване на кол, но все пак се вижда че много българи сменят вярата си трайно[68], а техните наследници са днешните помаци в Западните Родопи, които въпреки че изповядват друга религия се определят като българи, пазят традициите си, пазят преданията си, говорят български език, пеят народни песни, които пазят народната памет.

Но кой всъщност е положителният герои? В крайна сметка това се оказват двамата разказвачи – Вениицианеца и поп Алигорко, които осъзнават, че по-добре да се спаси човешкият живот и да се намери компромисно решение. Дори поп Алигорко (въпреки сана му) се отказва от вярата, защото това е една битка наложена от времето, в която дребния, обикновен човечец не може да победи. Затова те са и герои – защото Венецианеца разбира, било само за себе си, че не религията е най-важна, а човешката ти същност, човешката ти идентичност. Защото поп Алигорко го разбира не само за себе си, а и подтиква и другите да направят като него. Той осъзнава, че миналото и старата вяра няма да бъдат напълно забравени, дори без църкви религията живее, но без хора, които да я помнят не може да оцелее.

[68] Има много запазени доказателства за т.нар “крипто християнство” , открити са много икони и ръкописи на различни богослужебни книги , но въпреки това крипто християнството било много опасно , за него наказвали със смърт. Но то е един от начини, по които българите запазили идентичността си и си спестили много от страданията на бедността на християнската рая.

Така романът бидейки дори не исторически може да отговори на въпроса защо българите така масово са сменяли вярата си. Естествено от гледна точка, че домашните извори, на които той се обосновава вече са обявени за фалшификат не можем да говорим, че е исторически. Той си остава литературен роман, който представя типажи герои по време на конкретно историческо време, той представя вероятно развитие на нещата. Но дори и не напълно исторически той остава един от най-завладяващите и затрогващи романи в българската литература.

Все пак трябва да се отбележи, че “ Текстът придобива ново значение, което е породено в общото социално пространство посредством един сложен вътрешен диалог между самостоятелният текст, след като е откъснат вече от своя собствен създател и еднакво самостоятелния и различен идеен свят на читателя с неговия идиосинкретичен поглед”[69].

Филмът “Време разделно”

Филмът “Време разделно” е заснет през 1986 г., а прожекциите му започват през 1987 г. като от тогава до 1991 г. е постоянно прожектиран, а по време на комунистическия режим е бил задължителен за учениците

[69] Тодорова, М. Лична колективна и професионална памет:ислямизацията като мотив в българската историография , литература и кино , с 13

в гимназия. Режисиран е от Людмил Спасов. В актьорския състав участват много известни актьори като Йосиф Сърчаджиев, Руси Чанев, Иван Кръстев, Аня Пенчева, Стефка Берова и др. Филмът се прожектира и до днес по българските телевизии и остава в историята на българското кино като един от най-добрите историческите филми. Когато излиза, той е показан на фестивала в Кан и получава полужителни отзиви в европейските държави – Франция, Италия, Белгия. Той е дублиран в италианска версия – “В името на вярата”, а почти по същото време е подготвена и английската звукозаписна версия - “Време на насилие”. [70]Филмът излиза по времето на Възродителния процес и неслучайно.

Някои историци твърдят, че неговото масово излъчване започва след 1990г., когато приключват вълненията от смяната на турските имена, но повечето ученици го гледат именно в периода 1987-1989 г. Всъщност филмът се приема доста добре и тогава и днес, така че не бихме могли да кажем, че времето, в което е прожектиран го прави широко популярен. Въпросът, които трябва да си зададем е – е ли филмът по – жесток от книгата и има ли в него наченки на ксенофобия. По-въпроса дали книгата или филмът е по-жесток трябва да се отнесем към филмовото изкуство като цяло. То е визуализация на представите ни. Именно затова въпреки великолепната игра на актьорския състав смятам че филмът е много по – тежък от книгата, защото много от читателите не могат да си представят в умовете си как се набива човек на кол, а във филма, макар

[70] Пак там, с 14

и фалшиво, се случва. Единственото изнасилване във филма е извършено от българин, но това всъщност не е от особено значение, не е забелязано като основен факт. Това, което вижда обикновения зрител е жестокостите, които са извършени над българите заради вярата им. Независимо от идеологията, когато се прожектира филмът, той оставя едни и същи впечатления. Но дали отговаря на историческата истина? Както вече казахме насилствено помохамеданчване вероятно е имало, но надали българите са подлагани на такива мъчения и нека не забравяме, че филмът има за основа роман. Независимо дали този роман претендира да е исторически и независимо от достоверността на изворите върху, които се обосновава в него има художествена измислица. Разказани са житейските истории на различни герои, които за различните хора или създават симпатии, или отблъскват и до някаква степен изкривяват представата.

В този смисъл романът и филмът "Време разделно" наистина са прекрасни в своите жанрове, но не могат да претендират да бъдат исторически. Те са отговор на съдбата на българите, на тежката съдба, която са имали родопските българи, но те остават фикционални. Разбира се в основата си засягат събития, които вероятно са били подобни, но те влият на публиката.[71] Може би не е правилно да се създават такива творби, тъй като за този период можем само да предполагаме, поне докато се появи подробен достоверен домашен извор, който да даде

[71] Дори романът "Под игото" ,чийто автор И.Вазов е бил съвременник на събитията , не претендира за историческа достоверност,защото той си остава литературна измислица.

гледната точка на хората от Чепинската долина, преживяли масовите репресии през периода XV-XVII в.

Заключение

“Летописният разказ на поп Методи Драгинов” е част от серия домашни извори, които се оказват фалшификати. Можем да направим този извод благодарение на ред направени подробни изследвания по този въпрос. Действително самият текст е фалшификат, но това не означава, че насилствено помохамеданчване по българските земи не е имало. В самото ядро на разказа стоят трагични събития, които са запазени в българската памет. Това се доказва и от множество османотурски документи, които отчитат рязък спад на християните в този период. Естествено това е процес, продължил два века и половина, но това не опровергава факта, че е имало акции на насилствено помохамеданчване. Това се обвързва с множеството “свещенни” войни на Османската империя и нуждата от нови попълнения във войската. Така един от най-подробните извори от периода XV-XVII в. се оказва фалшификат, но в контекста на множеството други подобни домашни извори, той изглежда и достоверен. Всички тези извори имат обща основа, въпреки че са създадено по различно време. В този смисъл Драгиновият летопис се оказва историческа мистификация и основната му идея не бива да се пренебрегва.

Същевременно трябва да се обърне внимание на романа и филма “Време разделно” . Въпреки че те са постижение на българското литературно и филмово изкуство, те създават негативни внушения. Не е правилно да се създават произведения, които претендират, че се обосновават на достоверни исторически факти, а всъщност използват недоказана изворова база. По този начин се оказва негативно психологическо влияние върху обикновения човек. Така тези събития извадени от правилния контекст и поставени в правилната политическа обстановка, още със самото заглавие създават недостоверен исторически факт и навлизат дълбоко в българската народопсихология, създават грешно впечатление и при определени обстоятелства могат да довед до силна ксенофобия и неправомерна омраза, която се пренася в рамките на съвсем друго и ново общество.

“Летописният разказ на Методи Драгинов”, който е създаден с една общонародна цел – да обоснове църковнонационалната борба на българите, пренесен в обстановката в края на XX в. и началото на XXI в. се превръща в обосновка за ненужна омраза. Всъщност неговата цел е да разкаже събития от преди четири века, които са следствие на тогавашното икономическо, политическо и социално състояние на обществото в Османската империя. Макар и фалшификат, той продължава да се използва неправомерно и това трябва да бъде прекратено.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Аретов , Н. *Национална митология и национална литература* , 2006

Георгиева, Ц. *Митологизирана реалност, или митовете в историята*. – В:**История**, С., 1995

Георгиева, Ц. , *Историографски митове и легенци (Романът на Антон Дончев "Време разделно")*

Георгиева, Ц. *Еничарите по българските земи* , София , 1988

Грозданова, Е., Велков**, А**. *Фалшификат ли е летописният разказ на поп Методи Драгинов?* – В: **Исторически преглед**, 1993 , Т.2

Грозданова, Е., Бакалов**, Г., История на България** Т.2 *Късно средновековие и Възраждане ,* София , 2004

Данова , Н**.,** *Османското време в българските текстове от XIX и XX век*

Димитров , С., *Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и долината на Места през XV-XVIIIв*. – В:**Родопски сборник**, Т.1, 1965

Кийл, М**.**, *Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV-XVIIIв): колонизация и ислямизация.* – В: **Мюсюлманската култура по българските земи**, С., 1998

Мутафчиева, В. *Към въпроса за статута на българското население в Чепинско под османска власт.* – В: **Родопски сборник**, Т.1, 1965

Петров, П., *Българските летописни сведения за помохамеданчването в Чепино.* – В: **Родопски сборник**, Т.1 , 1965

Радушев. Е., *Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV-XVIIIв.*- В: **Историческо бъдеще**, С., 1998 , кн.1

Радушев, Е., *Смисълът на историографските митове за ислямизацията*. – В: **Балкански идентичности** , Т.3

Тодоров, И**.** *Летописният разказ на поп Методи Драгинов*. – В: **Старобългарска литература** , 16, 1984

Тодорова. М., *Лична, колективна и професионална памет: ислямизацията като мотив в българската историография , литература и кино*

Приложение

1. Летописният разказ на поп Методи Драгинов [72]

"Когато турският емир цар Мехмед, наречен Ловец, започна сефер в Мора, та изпрати 105 хиляди войска по море и 150 000 по сухо, тогава дойдоха в Плодин град 6 паши, та преминаха през Пещера. И Мехмед паша с много еничари дойде в Чепино на Костантово и събра всички попве и кметове, та ги окова във вериги и каза:

- Бре, хаиншлар. Вас Али Осман пашата ви обича, та не давате царевото. Само когато трябва помагате на нашата войска. И ние ви обичаме като нашите еничари, а вие сте искали да вдигате глава против нашия цар.

Тогава бан Вельо и протопоп Константин отговориха.

- Честит везирю, нашите момчета доскоро са били в царските войски по

Тунос, по Трабулос и Мисер. Че какво грозно видяхте от нас?

А пашата каза:

- Вие лъжете. Мене ми обади карабашот във Филибе – (проклетият пловдивски митрополит Гаврил).

А те казаха:

- Той не ни заповяда на нас, тъй като не му даваме верим, та ни клевети.

А пашата отговори:

[72] Летописът е приложен със съвременен правопис. Вариантът е от Грозданова, Е., Бакалов, Г., *Късно средновековие и Възраждане* ***, История на България ,*** т.2 , с 111

- Нали и вие сте кауре, защо да не давате? Ето че сте асии.
И заповядаха на еничарите да ги изколят всичките. Тогава някой си Караимам Хасан Ходжа измоли от пашата да ги опрости, ако се потурчат. И на Герьовден се потурчиха бан Вельо, протопоп Константин, поп Георги и поп Димитър в Костантово, и всички кметове и попове от другите села. И тъй като имаше голям глад, пашата остави още четири ходжи да ни потурчват и които се потурчат, да им дадат жито за ядене. А той отиде през Разлог в Солун. Нашите се потурчваха до Богородица. Които не се потурчиха, едни изклаха, други избягаха по гората, а къщите им изгориха. Хасан Ходжа изпрати много коне в града, та докараха жито от Беглик хан и го стовари в църквите "Света Петка" и "Свети апостол Андрей" в Костантово, и раздаде на потурчените къщи по две мери ръж и по две мери просо. Та на Петковден дойде ферман от царя да се съберат българите, да станат рая, да дават харач и верим и да ходят на ангария, само турците да отиват във войската. И събраха се бежанците, та съградиха къщи в Каменец и Ракитово. Тогава повечето бежанци от страх отидоха при Стара река, та съградиха ново селище, Батево. Хасан ходжа за кашмер накара потурнаците, та разрушиха всички църкви от Костенец до Станимака – 33 манастира и 218 църкви. И така по Божие благоволение бяха разсипани българите в Цепина. Помени, Господи, грешния недостоен твой раб поп

Методи Драгинов от село Корова. Записа се в годината 16... “

Съдържание